

Šiuolaikinių didaktikų
centras

Jaunimo karjeros
centras

KRITINIO MAŠTYMO UGDYMAS SĖKMINGAI ATEITIES KARJERAI

INTEGRUOTA KARJEROS UGDYMO PROGRAMA
BENDROJO LAVINIMO MOKYKLAI

UDK 37.047

Kr287

Programos vadovai:

Daiva Penkauskienė, Šiuolaikinių didaktikų centro direktorė

Zina Baltrėnienė, Jaunimo karjeros centro direktorė

Irena Urbštienė, Jono Jablonskio gimnazijos anglų kalbos mokytoja metodininkė

Programos autoriai:

Daiva Penkauskienė, Šiuolaikinių didaktikų centras

Zina Baltrėnienė, Jaunimo karjeros centras

Asta Railienė, Šiuolaikinių didaktikų centras

Indrė Augutienė, Jaunimo karjeros centras

Rūta Janulaitienė, Jaunimo karjeros centras

Jelena Baltušienė, Vilniaus „Vyturio“ pradinė mokykla

Danguolė Ona Daukšienė, Vilniaus „Vyturio“ pradinė mokykla

Asta Navickaitė, Vilniaus šiuolaikinės mokyklos centras

Jūratė Stankaitytė, Šakių „Varpo“ vidurinė mokykla

Rita Grybienė, Šakių „Varpo“ vidurinė mokykla

Jolanta Martinionienė, VDU Kauno „Rasos“ gimnazija

Silvija Petkevičienė, VDU Kauno „Rasos“ gimnazija

Evaldas Bakonis, Vilniaus Simono Daukanto vidurinė mokykla

Audronė Masiulytė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Margarita Mosunovienė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Jūratė Paražinskienė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Jovyta Kumpienė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Danguolė Daugirdaitė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Eglė Lingvevičienė, Kauno Jono Jablonskio gimnazija

Vera Janikova, Novij Jičino specialiojo ugdymo mokykla (Čekijos Respublika)

Ivanas Janikas, Novij Jičino specialiojo ugdymo mokykla (Čekijos Respublika)

Programos kūrimą rėmė:

Socrates

ISBN 9986-03-605-4

© Šiuolaikinių didaktikų centras

© Jaunimo karjeros centras

© Maketas ir apipavidalinimas „Garnelio“ leidyklos

© Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2006

PRATARMĖ

Vaikai ateina į mokyklą alkdami žinių ir trokšdami sudaryti pagrindinę socialinę sutartį – lavinimosi mokykloje sutartį. Jų sandorio dalis, jų įsipareigojimas – mokytis savo kultūros ir aplinkos normų ir papročių, suvokti tam tikrą pripažintą išmintį, siekti žinių, padėsiančių rasti vietą savo bendruomenėje, nesvarbu, kas tai būtų – kaimas, šalis, žemynas ar planeta. Mainais jie gauna žinių, išminties ir gebėjimo gyventi vaisingai, galbūt linksmai, neabejotinai sėkmingai prisitaikius ir gerai klostantis šeimos, socialinės ir ekonominės aplinkos reikalams.

Pradėdami lankyti mokyklą, mūsų vaikai beveik visuomet garbingai vykdo savo sutarties sąlygas. Kyla klausimas, ar laikosi savo įsipareigojimų mokykla? Sparčiai kintant mūsų kultūrai, ekonomikai, visuomenei, technologijoms, ateitis atrodo gana miglota: sunku nuspėti, kokia ji bus, tad sunku suvokti, kokios turėtų būti pedagogų kultūrinės sutarties sąlygos.

Pranašauti ateitį – keblus dalykas. Dažniausiai dabartyje esama pranašišku ženklu, bet jie lyg paskiros laukinės gėlės slepiasi didžiulėje pievoje tarp milijonų kitų žiedų, kurie ilgai išbluks, bet kol kas švyti ryškiomis spalvomis. Vis dėlto tuose margaspalviuose laukuose galima pamatyti spalvų kaitą, atskirti spalvingus šiandienos žiedus, kurie pakeitė vakarykščius. Dabartiniai žiedai tik iš dalies priklauso vakarykštei dienai, jie nauji ir jie – mūsų. O paskui iš jų teliks šiandienos atšvaitai, jie tarsi spalvoti akmenukai įsikomponuos į rytdienos mozaiką.

Kuo šis palyginimas susijęs su mūsų sutarties dalimi? Tuo, kad mūsų mokiniai turi būti pasirengę ir dabarčiai, kuri jau atėjo, ir ateičiai, kurios dar nėra. Jie turi gebėti kurti, prisitaikyti, kovoti ir netgi rasti pasitenkinimo viską lemiančiame pasaulyje. Pasitikėjimas savimi jiems turi tapti pagrindu, kuris atlaikys, net jeigu žemė po jų kojomis siūbuotų nuo socialinių, ekonominių ir technologinių revoliucijų. Jie turi suprasti, kad patys yra pagrindiniai veikėjai, sprendžiantys problemas. Jie turi jausti, kad nėra vieniši susidūrę su sunkiais bendruomeninio gyvenimo išbandymais, o yra gyva dalis sudėtingos alchemijos, kuriai būdingos neišmatuojamos galimybės ir beribė viltis. Jei tokia yra mokyklos sutartis, kaip mes šį įsipareigojimą įvykdysime? Tikriausiai reikia mokyti juos tapti daugiau nei mokiniais, daugiau nei informacijos šaltiniais, svarbiausia – mokyti būti kritiškais mąstančiais žmonėmis.

žodžiai „kritisnis mąstymas“ dažnai vartojami, bet daug rečiau apibūdinami. Čia jie vartojami kaip terminas, nusakantis veiksmą, kuriuo sudaromos sąlygos aukštesniam suvokimo lygiui. Norint šį veiksmą įgyvendinti, būtinas įsipareigojimas, sudėtingas mąstymas, kuris kartu yra ir kūrybos procesas, ir pati tikriausia matematinės logikos elegancijos išraiška. Mokiniai ryžtingai pasitiks nenusipėjimą ateitį ir pasitikėdami dirbs nepastovioje darbo rinkoje, jei gerai save pažins, realiai vertins savo galimybes, tikės savo jėgomis, gebės vykdyti iš anksto nežinamus reikalavimus. Ateitis apdovanos tuos, kurie geba vaisingai dirbti, rizikuoti, atskirti tai, kas esminga, prisiimti atsakomybę už sprendimus, sieti veiksmus su rezultatais, nuolat spręsti problemas, kūrybiškai bendradarbiauti ir svajoti. Šie gebėjimai atsiranda mokymosi aplinkoje, kuri apima daugiamatę, daugiakultūrę ir įvairialypę įvairių perspektyvų tikrovę ir patirtį, bendruomenėje, kuri vertina naujoves, o ne vien istorinį patikimumą, ryžtą, o ne kartojimąsi, partnerystę, o ne nuolaidžiavimą, iniciatyvą, o ne delsimą, atsakomybę, o ne nutylėjimą.

Mūsų mokiniai, stovėdami pačiame pievos viduryje, tarp milijono kitų besiskleidžiančių žiedų, suvoks, kad jie ryškiai šviečia savo kartos sode.

TURINYS

Įvadas	5
Kritinis mąstymas, mokymosi teorijos ir programa	8
Karjeros sąvokos paaiškinimas	13
Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas ir programa. Čekijos patirtis	17
Priešmokyklinio ugdymo programa	23
Pradinio ugdymo programa	31
Pagrindinio ugdymo programa	55
Aukštesniųjų klasių mokinių ugdymo programa	93
Pagrindinių sąvokų žodynėlis	137

ĮVADAS

Šiame informacijos amžiuje viskas kinta greičiau, nei spėjame pagalvoti. Keičiasi technologijos, kinta informacija, atsiranda vis naujų vieno ar kito reiškinio interpretacijų. Tai, kas atrodė nepajudinama, griūva, tai, kas atrodė seniena, vėl atrandama ir vertinama. Begalinis yra aktyvaus pažinimo ir atradimo procesas. Kad galėtume sėkmingai veikti kintančiame gyvenime, turime nuolatos permąstyti visą turimą ir gaunamą informaciją ir atrinkti, kas svarbu, o kas – ne. Viso pasaulio švietėjai nuo politikų ir administratorių iki programų kūrėjų ir mokytojų jau kurį laiką ieško atsakymo į esminį klausimą – kaip parengti mokinius sėkmingai gyventi ateityje, jeigu jos negalime numatyti bent dešimčiai metų į priekį? Daugelis šalių, stengdamosi į tai atsakyti, vykdo švietimo reformas. Atsižvelgiant į konkrečios šalies tradicijas ir poreikius, atsakymų ir problemos sprendimo būdų gali būti įvairių. Tačiau visa tai sieja viena – poreikis ugdyti kritiškai mąstančius ir atsakingus piliečius, nes „kiekvienas yra atsakingas už svarbių sprendimų priėmimą, taigi atrodytų akivaizdu, kad mums, kaip visuomenei, turėtų rūpėti, kaip tie sprendimai priimami“ (Halpern D. F., *Thought and Knowledge*, 1996, p. 3).

Nėra vieno *kritinio mąstymo* apibrėžimo. Daugelis mokslininkų ir švietėjų yra diskutavę, kokios gi pagrindinės šios sąvokos charakteristikos. Sutariama, kad kritinis mąstymas yra kryptingas mąstymas, pasitelkiant kognityviasias strategijas ir įgūdžius norimam rezultatui pasiekti. Kritinis mąstymas apima informacijos paieškas, idėjų tyrimą, įvairių požiūrių raišką, problemų sprendimą, argumentavimą, sprendimų priėmimą ir nepriklausomos nuomonės formavimą. Daugelis švietimo dokumentų pabrėžia, kad kiekvieno asmens sėkmė ir gerovė priklauso nuo gebėjimo mokytis ir apmąstyti nuolat gausėjančią ir besikeičiančią informaciją. Esame liudytojai neįtikėtina sparčios ne tik teorinių mokslų, bet ir kasdienio gyvenimo kaitos. Bankų kredito kortelės, mobilieji telefonai, didieji prekybos centrai – įprasti mūsų gyvenimo požymiai. Bet dar neseniai buvo kitaip. Jeigu kas būtų paprašęs vaiko prieš dešimtį metų papasakoti, kaip atrodo kepykla ir kaip kepama duona, tikriausiai tas pasakojimas būtų labai skyręsis nuo dabartinio dešimtmečio pasakojimo.

Yra apskaičiuota, kad artimiausioje ateityje pakis maždaug dvidešimt penki procentai darbų: vieni iš jų labai pasikeis, kiti apskritai išnyks, be to, atsiras naujų, kurių prireiks pakitus visuomeninei ir ekonominei padėčiai. Tad jei būdami dešimties nusprendėte tapti šaltkalviu ar programuotoju, dar nereiškia, kad po šešerių metų tokia profesija bus paklausi arba kad jai įgyti reikės tokių pat įgūdžių kaip dabar.

Tokia kintanti padėtis verčia iš naujo pažvelgti ir į *karjeros* sąvoką. Dabartiniais laikais žmonės keičia profesiją, darbą tris, keturis ar daugiau kartų per savo gyvenimą. Todėl išvada labai aiški: *neįmanoma visko išmokyti ir išmokti, tačiau įmanoma išugdyti žmones, gebančius visą gyvenimą mokytis, kritiškai mąstančius, priimančius sėkmingus asmeninio ir profesinio gyvenimo sprendimus*. Kaip tik čia susitinka kritinis mąstymas kaip įgūdis ir įrankis ir karjera kaip tikslas ir objektas. Kritinio mąstymo įgūdžiai leidžia nepasiklysti informacijoje, padeda suvokti savo pranašumus ir trūkumus, išsikelti tikslus ir kryptingai jų siekti, protingai pasirinkti, o aplinkybėms pakitus, viską apsvarstyti iš naujo. Kritinis mąstymas skatina įvairias nuomones, požiūrius, o ypač tuos, kurie pagrįsti svariais argumentais. Negana, pavyzdžiui, tvirtinti, kad valstybės tarnautojų darbas yra lengvas ir gerai mokamas, nes jie gerai apsirengę ir atrodo lyg reklamos žvaigždės. Svarbiau yra paklausti, ar visi valstybės tarnautojai taip

atrodo. Kokių savybių ir įgūdžių reikia norint gauti gerai mokamą darbą? Kurie valstybės tarnautojai uždirba daugiau, o kokie – mažiau ir kodėl? Ar įvaizdis pasako viską apie profesiją ir darbą?

Ši priemonė sukurta bendradarbiaujant su tarptautinės ES *Socrates Comenius 2.1* programos partneriais iš Čekijos (Novij Jičino specialiojo ugdymo mokykla), Graikijos (Rodo salos 8-oji pradinė mokykla), Suomijos (Vakarų Pirkanmos regiono savivaldybės Švietimo federacijos Suaugusiųjų švietimo skyrius), Maltos (Maltos universitetas).

Visų šalių švietimo sistemos, jų ugdymo lygmenys ir amžiaus grupės skyrėsi. Dėl to buvo nuspręsta vadovautis visiems priimtinais bendraisiais ugdymo lygmenų apibūdinimais, kurie apima gana platų amžiaus grupių spektrą. Programa skiriama bendrojo lavinimo mokykloms, pradedant priešmokykliniu ugdymu ir baigiant vidurine mokykla ar gimnazijomis. Šiame leidinyje pateikiama programa susideda iš keturių dalių.

PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMA skiriama pedagogams, dirbantiems su 3–7 metų vaikais darželiuose ar mokyklose. Jos tikslas – padėti ugdyti savižiną, pasitikėjimą savimi ir savigarbą, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, mokyti formuluoti ir aiškiai reikšti mintis, svajoti ir kurti. Piešdami, žaisdami, vaidindami, skaitydami, stebėdami aplinką, pasakodami vaikai mokysis suvokti svajones, norus, gebėjimus ir siekti, kad jie išsipildytų. Siūlomoms temoms iš dalies sutampa su darželių ir priešmokyklinio ugdymo programomis, glaudžiai susijusios su asmeniniu, šeimos ir artimiausios aplinkos gyvenimu, todėl neturėtų būti sunku jas pakreipti šios programos link.

PRADINIO UGDYMO PROGRAMA skiriama pedagogams, dirbantiems su 6–11 metų vaikais. Čia siekiama panašių tikslų kaip ir priešmokyklinio ugdymo programoje. Skirtumas tas, kad minėtos temos nagrinėjamos išsamiau, mokiniai mokomi remiantis ne tik patvirtintomis programomis, bet ir vadovėliais, kartais moko ne vienas, o keli mokytojai. Karjeros ugdymo programa turi rasti vietą tarp jau esančių oficialių programų, ją pateikiant, naudojami vadovėliai ir kitos mokomosios priemonės. Artimoji aplinka čia gerokai prasiplečia. Mokiniai tiria ne tik kaimynystėje esančius objektus, bet ir tolimesnes teritorijas, keliauja žeme ir kosmosu, per praeitį ir dabartį, plačiau analizuoja ir svariau apibendrina. Jie jau gali kalbėti apie konfliktus ir jų sprendimą, visuomenės narių tarpusavio ryšį, organizacijas, įmones ir įstaigas. Darbinės veiklos pasaulis priartėja ir darosi labiau pažįstamas. Šioje pakopoje pereinama nuo svajonių prie kryptingų pastangų siekiant svajones įgyvendinti.

PAGRINDINIO UGDYMO PROGRAMA skiriama pedagogams, dirbantiems su 11–16 metų mokiniais. Tai labai svarbus amžiaus tarpsnis. Ne visi vaikai toliau mokysis toje pačioje mokykloje. Kai kurie tęs studijas profesinėse mokyklose, įgis specialybę ir pradės dirbti. Todėl siekiama, kad ši programa suteiktų ne tik savižinos ir bendravimo žinių bei įgūdžių, bet ir informuotų apie profesinį išsilavinimą teikiančias institucijas, profesijoms keliamus reikalavimus, darbų pasaulio struktūrą, darbo rinką, nedarbą, ekonomines šalies tendencijas, perspektyvas ir pan. Mokytojai turėtų pasinaudoti visomis galimybėmis ir aptarti šias mokiniams svarbias temas, kad padėtų jiems gana anksti gyvenime kuo sėkmingiau apsispręsti.

AUKŠTESNIŪJŲ KLASIŲ PROGRAMA skiriama pedagogams, dirbantiems su 15–18 metų mokiniais. Po bendrojo lavinimo mokyklos šie mokiniai toliau mokosi aukštesiose mokyklose arba, atidėdami studijas tolesniam laikui, pradeda dirbti. Ši programa siūlo plačiau ir išsamiau nagrinėti temas, analizuotas pagrindinėje mokykloje, taip pat aptarti naujas temas, tokias kaip

„Pasaulinė darbo rinka“, „ES reikalavimai ir šalies poreikiai“, susipažinti su darbo paieškos būdais ir galimybėmis įgyti profesiją namie ir svetur.

Visos šios programos, atsižvelgiant į esamas mokomąsias programas, vadovėlius, poreikius ir galimybes, gali būti lengvai pritaikomos įvairių tipų mokyklose įvairiems ugdymo lygmenims dėstant įvairius dalykus. Tam yra keletas prielaidų.

Pirma, kiekviena programa skiriama gana įvairaus amžiaus mokiniams. *Antra*, temos suprantamos labai plačiai, todėl galimos įvairios jų variacijos. Pateikti potemiai tėra pavyzdys, kaip galima didelę temą skaidyti į dalis. *Trečia*, programa nėra privaloma. Mokytojai gali ja naudotis kaip tinkami. Galbūt kai kurios temos bus svarbios ir įdomios, kitos pasirodys mažiau reikšmingos; vienoms galima skirti daugiau, kitoms – mažiau dėmesio. *Ketvirta*, programai nereikia papildomo laiko. Mokytojai dirba vadovaudamiesi savo dalykų programomis, vadovėliais ir kitomis mokomosiomis priemonėmis. Taigi *ši programa tinka kiekvienam bendrojo lavinimo mokyklos lygmeniui ir visų dalykų mokytojams, kurie linkę nuolat keistis ir tobulėti, kuriems rūpi mokinių ateitis ir kurie pasirengę jiems padėti.*

Šias programas kūrė žmonės, ilgai ir aktyviai prisidedantys prie švietimo kaitos. Jos buvo tikrinamos ir vertinamos Graikijos, Maltos, Suomijos, Čekijos ir Lietuvos mokyklose. Mokytojai analizavo ir išbandė gautus programų variantus, pateikdami savo vertinimus ir siūlymus, kaip juos patobulinti. Šiame leidinyje greta kiekvienos programos pateikiama mokytojų sukurtų ir išbandytų pamokų pavyzdžių. Tai lyg savotiškas programos vadovas, padedantis perprasti bendruosius tikslus, uždavinius, siūlomas veiklas ir tikėtinus rezultatus. Pamokų planai pateikiami dviskiltės lentelės forma. Kairėje jos pusėje aprašomi bendrieji temos tikslai, uždaviniai ir galimi variantai, kaip jų siekti, dešinėje – konkrečios pamokos aprašymas.

Kai kur pridedama ir papildomos pamoką iliustruojančios medžiagos – mokinių darbų, užduočių pavyzdžių. Kai kurių lentelių užpildyta tik kairė pusė, o dešinė – tuščia. Tai reiškia, kad mokytojas, norėdamas šią programą išbandyti, gali pats užpildyti dešinę tokios lentelės pusę.

Pamokų pavyzdžiai nėra dalykiškai redaguoti programos kūrėjų. Mokytojai pateikė savo pamokų aprašymus taip, kaip suprato programos temas, tikslus, ir taip, kaip sugebėjo integruoti į savo dėstomą dalyką. Dėkojame projekte dalyvavusiems mokytojams ir mokytojams savanoriams, geranoriškai pasidalijusiems patirtimi.

Išplėstinė programa susideda iš dar kelių svarbių dalių. „*Kritinio mąstymo ugdymo*“ dalis padės suprasti ne tik pačią kritinio mąstymo sąvoką, bet ir jo ugdymo galimybes bei vietą programoje. „*Specialiojo ugdymo*“ dalį parengė projekto partnerė Vera Janikova iš Čekijos, turinti didelę praktinio darbo Novij Jičino specialiojo ugdymo mokykloje patirtį. Autorė ne tik aptaria specialiujų ugdymo poreikių vaikų ypatumus, bet ir siūlo, kaip jiems pritaikyti šią programą. Kai kurių pamokų aprašymuose akivaizdžiai parodoma, kaip viena ar kita tema buvo aptariama su neįgaliais vaikais.

Leidinio gale – „*Pagrindinių sąvokų žodynelis*“. Sąvokos ir terminai pateikiami taip, kaip juos suprato ir vartoja programos kūrėjai.

Visas darbas šia programa nesibaigia. Toliau ketiname sukurti mokomąją medžiagą ir parengti profesinio tobulinimo bei kvalifikacijos kėlimo kursą mokytojams, kurie norėtų šią programą sėkmingai diegti mokyklose ir mokyti kitus. Neabejojame, kad tai ne tik padėtų įgyvendinti ir skleisti projekto idėjas, bet ir leistų patobulinti pačią programą. Kadangi, kaip jau sakėme, nėra nieko nekintamo, tai manome, kad ir ši programa laikui bėgant kis ir tobulės išlaikydama pagrindinę – *kritinio mąstymo ugdymo ir sėkmingos karjeros* – kryptį.